

UDK: 711.426-035.3

Strokovni članek - *Professional Paper*

Tradicija ali / in inovacija v arhitekturi

Tradition or / and innovation in architecture

Tadeja ZUPANČIČ STROJAN *

Izvleček

V arhitekturnem preučevanju, ocenjevanju in oblikovanju obstaja cela hierarhija pojmovnih dvojic, ki so na prvi pogled nezdružljivo nasprotne, podrobnejši nekonvencionalni vpogled pa dokazuje njihovo komplementarno soodvisno dinamično enotnost. Vanjo sodita tudi inovacija (oz. modernost) in tradicija (oz. konvencionalnost), ki ju lahko zasledimo v celotni podvrsti polarnih konceptov: novo in staro, izvirno in izvorno, empirično in intuitivno, racionalno in romantično, objektivno in relativno, zavestno in nezavedno, univerzalno in posebno, mehanistično in organsko, nevtralnno in identično. Predstavljeni primer uporabe tradicionalne lesene konstrukcije kot podlage sodobne razslojene fasadne lupine naj opozori na možne načine iskanja dinamičnega ravnovesja med trajnimi prostorskimi vrednotami in sodobnimi bivanjskimi zahtevami.

Ključne besede: arhitektura, tradicija, inovacija, identiteta, les

Abstract

There is a hierarchy of polar concepts in architecture, usually representing separated and opposite categories. If one looks beyond the conventional distinctions the dynamic unity can be found that binds each pair together. One of these ambiguities, innovation (or modernity) and tradition (convention), could be found in the concepts of new and old, original and rooted, empirical and intuitive, rational and romantic, objective and relative, conscious and subconscious, universal and particular, mechanistic and organic, neutral and identical. The presented example of a traditional timber construction as a base of contemporary facade layers could indicate several possibilities in the search of dynamic equilibrium between the traditional spatial values and contemporary ubiety needs.

Keywords: architecture, tradition, innovation, identity, wood

SKRAJNOSTI

Pripadniki zahodne kulture radi delimo svet na nasprotujoče si kategorije. Takšna delitev je pripravna, ker so potem posamezni deli lažje razpoznavni. Ovira za kakršnekoli sveže poglede, ki velja tudi za (nekatero) arhitekto, pa je ozko, zgolj formalno razmišljanje o modernem in tradicionalnem. Prvo naj bi pomenilo zanikanje historičnih modelov, standardizacijo, abstraktno čistost oblik, odprte skeletne konstrukcije in fleksibilne prostore, drugo pa historične in vernakularne oblike, raznolikost, bogate linije, polne stenske strukture, vnaprej določene prostore... Arhitekti bi morali svoje tradicije resno jemati. Toda ozke, predvsem pa polarne definicije, so

vredne vsakršnega protesta, ki se mu pridružuje tudi Chris Abel (1997).

Bistveni problem razmerja med tradicionalnim in modernim je hitrost spreminjanja bivanjskih zahtev.

Dokler prilagajanje prostora lahko sledi spreminjajočemu se načinu življenja, ostajajo tradicionalne prostorske vrednote nesporne. Toda v času zelo hitrih družbenih in gospodarskih sprememb se z ljudmi tudi vrednote zelo hitro spreminjajo. Tradicionalno postane sinonim za nazadnjaško, neuporabno... Po drugi strani pa pozabljanje tradicionalnih vrednot botruje novemu nezadovoljstvu s prostorom. V strahu pred nadaljevanjem tradicije ali v uporabi proti njej lahko zavržemo preveč. Človek ne more več občutiti pripadnosti, ki jo nujno potrebuje, da se lahko zaveda svoje lastne identitete, niti pripadnosti prostoru niti skupnosti.

Kot reakcija izgubljenemu občutku za identiteto se pojavi krčevita, dosledna konzervacija ne glede na dejanske prostorske identitete, kopiranje celotnih grajenih sklopov, nefleksibilna doslednost brez inovacij, preoblikovanja... Obnova vključuje tudi pretekli način življenja, zato ostaja mrtva, v najboljšem primeru muzej; novogradnja brez kritičnega lotevanja, namenjena novi vsebini, pa botruje nesmiselnim in grotesknim rešitvam (npr. reklamni panoji v obliki kozolcev; spomenik v obliki hleva). Zaverovanost v preteklost lahko pomeni strah pred prihodnostjo.

Razumevanje tradicije in inovacije v njuni neodvisnosti se v zadnjih desetletjih vedno bolj usmerja v obravnavanje medsebojnih razmerij med obema in načina, kako se medsebojno dopolnjujeta. Povezovanje obstoječih,

1 asist. dr., univ. dipl. inž. arh., Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Zoisova 12, 1000 LJUBLJANA

toda predhodno nepovezanih konceptov, pomeni del kreativnega procesa.

NOVO IN STARO

Razliko med tradicijo in modernostjo običajno povezujemo z novimi in stariji idejami. Predstavljamo si, da nekaj novega najlažje zasnujemo, če svoje misli kar najbolj temeljito "očistimo" in začnemo znova. Toda ne gre za zanikanje starih idej. Novi koncepti, piše Donald Schon (1963), ne izvirajo iz nič ali iz skrivnostnih zunanjih virov. Vpliv obstoječih modelov ne zavira kreativnosti. Prav nasprotno: kreacija novih modelov v arhitekturi običajno izhaja iz soočanja različnih, prej nepovezanih idej in oblik, v analognem procesu. Znanе ideje in oblike lahko uporabimo v novih kombinacijah in jih tako na neki način transformiramo. Gre za interakcijo starih konceptov in novih okoliščin, v katerih starih konceptov ne moremo uporabiti nespremenjenih. Tudi metafore pomagajo videti stvari na nov način.

Že George Kubler (1962) uvršča umetnostne objekte v serije podobnih stvaritev - povezanih oblikovnih rešitev. Le-te so oblikovni odgovor na podobne probleme, ki izhajajo iz prevladujočih kulturnih in družbenih pogojev. Sprememba se lahko pojavi na različne načine. Preprosta modifikacija nečesa prejšnjega je najbolj običajna oz. pogosta. Včasih nastane bolj kreativna inovacija, le redke pa so kontrastne, korenite inovacije, ki pomenijo (vsaj na prvi pogled) skoraj popolno odklanjanje prejšnjih rešitev. Izvirni objekti so torej rezultat radikalne inovacije in imajo primarni pomen v razvoju neke umetnostne serije. Bolj običajne replike pa po drugi strani izhajajo iz izmenjav oz. variacij obstoječih rešitev, stopnja spremembe v primerjavi z arhetipom pa je relativno majhna. Kubler opazuje, da se s staranjem serije število izvornih objektov zmanjšuje, nadomeščajo pa jih vedno pogostejše replike. Tradicija pa je za Kublerja še vedno mrtev sistem, ki ga ni mogoče ponovno oživeti.

Joyce Brodsky (1980) ponuja pomembno modifikacijo Kublerjeve dinamične sheme, pri tem pa ohranja njegove

ključne ideje. Namesto opozicijskega para konvencije in inovacije vzpostavlja konstrukt kontinuitete in diskontinuitete. Razlika v poudarku lahko povzroči povsem drugačno interpretacijo istega predmeta obravnave. Ni več poudarjeno novo v primerjavi s stariji, ampak način njenega medsebojnega povezovanja. Arhitektura korenini tako v preteklosti kot tudi v sedanjosti.

IZVIRNO IN IZVORNO

Vse prevečkrat želimo biti kar najbolj izvirni in zato zanikamo vse, kar je izvorno, globoko vkoreninjeno, ali pa težimo zgolj za izvornostjo, ker nismo dovolj izvirni. V resnici pa se izvornosti ne moremo rešiti, saj nas spremlja vsaj v podzavesti, težnjo za izvornostjo pa potrebujemo za potrjevanje lastne ustvarjalnosti. Na srečo je možno biti tako izvirni in izvorni kot tudi izvoren in izviren.

EMPIRIČNO IN INTUITIVNO

Uveljavljeno mišljenje razlikuje znanost in umetnost glede na različnost metodologije in kreativnega dela. Znanstvenik naj bi potrpežljivo iskal in zbiral nova dejstva, umetnik pa naj bi se opiral na intuitivne notranje prebilske. Vendar lahko znanstvene teorije izvirajo iz analogij predhodno nepovezanih idej, ki so sprva lahko videti celo bizarne. Umetniki pa lahko iščejo izvirne rešitve ne le v lastni tradiciji, ampak si sposodijo ideje tudi iz drugih virov.

RACIONALNO IN ROMANTIČNO

Če racionalnost ustvarjalnega procesa enačimo npr. z deduktivno metodo, pomeni v arhitekturi domnevno neovrgljive splošne resnice za neizbežne zaključke logičnih sklepov o specifičnih problemih. Nasprotno pa si romantični način predstavljamo kot oblikovanje za realni svet z vsemi regionalnimi variacijami. Če pa racionalnost pojmuje kot kritično zavedanje, lahko racionalno oblikovanje opredelimo kot proces dialoga. V oblikovalskih odločitvah se moramo kritično prilagajati prostorskim in druž-

benim pogojem. Naravnemu in kulturnemu, arhitekturnemu ter družbenemu prostoru prilagojena arhitektura je pravzaprav bolj resnično racionalna kot tista, ki se konkretnemu okolju ne prilagaja.

OBJEKTIVNO IN RELATIVNO

Vera v absolutne oz. univerzalne sodbe pomeni nasprotje relativizmu s trditvijo, da čista objektivnost sploh ne obstaja, niti v znanosti. Morda je absolutna resnica v realnosti resda nedosegljiva, toda različne teorije ponujajo uporabno obliko objektivnosti, saj vsaka prispeva zunanje kriterije za kritiko drugih. Chris Abel išče ravnovesje med objektivnim in relativnim v kritičnem relativizmu.

Kakovost prostora vsak človek zaznava drugače. Toda, kadar je neko mnenje množično in trajno, lahko rabi kot kvalitativno merilo za ocenjevanje prostora. Čas sam objektivizira sodbe in preverja kvaliteto. Slabo je pozabljeno ali prezgodaj podrt. Tako lahko z večjo gotovostjo prepoznamo prostore, ki daljši čas večji skupini ljudi pomenijo nekaj več, da v njih ne le morajo, ampak tudi želijo živeti.

ZAVESTNO IN NEZAVEDNO

Zavestnosti ne moremo pripisovati le znanosti, nezavednega iskanja rešitev pa le umetnosti. Učenje iz primerov, v katerih nezavednost spoznavnega procesa dopolnjuje zavestno pridobivanje znanja in izkušnji, je pomembno tako za znanost kot tudi za umetnost. Tudi arhitekti kot znanstveniki in umetniki hkrati se iz primerov največ naučimo. Kompleksnih oblik znanja in spretnosti, ki so potrebne v arhitekturnem oblikovanju, ne moremo pridobiti le s sprejemanjem nedvoumnih trditev, ampak tudi s študijem mnogopomen-skih primerov.

UNIVERZALNO IN POSEBNO (LOKALNO)

Regionalno arhitekturo si običajno predstavljamo kot čisti lokalni produkt, kot nasprotje uvoženih, univerzalnih oz. "internacionalnih" oblik. Toda večina regionalne arhitekture združuje tako

prvotno tradicijo kot tudi uvožene oblike, lokalnim razmeram prilagojene sadove kulturne izmenjave.

Ena skupnih značilnosti regionalne arhitekture je učinkovit odgovor klimatskim razmeram. Na nek način je to pravzaprav univerzalna značilnost. Po drugi strani pa industrijska produkcija, ki jo običajno prepoznavamo v standardizaciji, doživlja velike spremembe. Specializirane stroje za univerzalne izdelke zamenjujejo univerzalni stroji za specializirane trge. Tako se zmanjšujejo razlike med obrtniškimi in industrijskimi izdelki, povečuje pa se njihova raznolikost in možnost uporabniške izbire.

MEHANISTIČNO IN ORGANSKO

Obravnavanje narave oz. sveta kot stroja za privilegirano uporabo človeka pomeni uničevanje bivanjskega okolja. Ekološka protitež pa opozarja na dinamično ravnovesje raznolike neskončnosti bivanjskih oblik. Sodobni stroji združujejo tako mehanistično kot tudi organsko plat: njihova zasnova izhaja iz študij bivanjskih sistemov.

ISKANJE RAVNOVESJA: INOVATIVNI DUH BREZČASNE MODERNOSTI

Za vsak vidik modernosti je torej možno poiskati komplementarni vidik tradicionalnosti. Na prvi pogled so pojmi lahko še tako kontradiktorni, toda po temeljitem razmisleku jih čedalje težje ločimo med seboj. Najpomembnejše pa je prepoznati modernost v lastnem časovnem, družbenem in prostorskem okviru, saj jo lahko potem prepoznamo v kateremkoli zgodovinskem trenutku - vsaj v stoletjih kontinuiranega razvoja.

Tradicionalno arhitekturo običajno enačimo z regionalno, pri tem si predstavljamo kontinuiteto oblikovanja določenega kraja, področja oz. regije. Toda tudi trdovratni, a prilagodljivi modeli, ki presegajo meje časa, kraja in kulture, "klasične" in celo brezčasno moderne rešitve pomenijo neko obliko tradicije. Regionalna tradicija je pravzaprav komplementarna univerzalnim modelom.

Poleg površinske dvopomenskosti tradicije in modernosti (v vseh njenih vidikih), ki zadeva obliko, obstaja tudi njuno trajno bistvo, temelj razmerja, ki pomeni družbene, kulturne oz. prostorske pogoje kreativnega procesa. Ko ne preučujemo več zgolj stila, ampak tudi proces nastajanja določenih rešitev, lahko tudi svoje preteklo delo obravnavamo kot delo svojih predhodnikov: ne kot mrtev slovar oblik, ki jih je možno le premešati med sabo, ampak kot vir inovacij. Resnično moderna je tista znanost oz. umetnost, ki se odziva na kompleksne pogoje regionalnega preoblikovanja arhitekturnega snovanja. Inovativni duh brezčasne modernosti ima regionalni in univerzalni pomen hkrati. Tradicijo in modernost je mogoče uravnovesiti v isti arhitekturi. Celo najmogočnejši arhitekturni spomeniki se lahko prilagodijo regionalnim razmeram. Pomešani sadovi kulturne izmenjave omogočajo celo boljše razumevanje narave arhitekturne kontinuitete kot katerikoli romantični ideal katerekoli čiste kulture.

Kulturna izmenjava je lahko tako pozitivna kot tudi negativna. Ne povzroča sama po sebi negativnih posledic, problematični so neenaki politični in ekonomski temelji, ki onemogočajo kulturno svobodo izmenjave. Ekorazvoj predvideva relativno avtonomne regionalne kulture. Ekološke vrednote so pravzaprav podobne tistim iz tradicionalne kulture, sledijo pa izkušnjam kasnejših: kolonialne in potrošniške kulture. V dinamično uravnovešenem človekovem in naravnem ekosistemu je kulturna raznolikost enako pomembna za razvoj kot biološka raznolikost.

NEVTRALNO IN IDENTIČNO

Problem prepočasnega prilagajanja identičnega prostora vedno novim zahtevam časa je mogoče reševati na dva načina: s simulacijo rasti (čas pojmujeemo podobno kot v filmu), ki je zato lahko "dovolj hitra"; ali s konceptno ločitvijo identičnih in nevtralnih elementov oz. povezav (F. Rihtar in K. Rihtar (1996), M. Bonča (1984)). Identifikacija specifičnosti in razmerje med splošnim in specifičnim, bodisi (spomeniško) varo-

vanim ali na novo oblikovanim, sta pri tem ključni vprašanji.

Neposredna konceptna ločitev se omejuje na elemente: gre za ločitev identičnih oblik in njihovo (oblikovno oz. materialno) kreativno transpozicijo ter nevtralnega, fleksibilnega in variabilnega jedra oz. vsebine.

Med najbolj običajne rešitve sodi pokrivanje nevtralnih volumnov z identičnimi "pokrivali" (npr. ob številnih nadzidavah stanovanjskih blokov) oz. njihovo zastiranje z značilno sceno, pa naj bo ploskovna ali prostorska.

Druga možnost konceptne ločitve je posredna: s svobodno interpretacijo temeljnih oblikovalskih načel, ki izhajajo iz tradicije, in uporabo bolj nevtralnih oblik in sodobnih materialov.

Zelo varljiva je misel, da je glavni problem področij, v katerih je les tradicionalni gradbeni material, v konstrukcijski in oblikovni omejitvi tehnologije. Sodobna tehnologija obdelave lesa ponuja tudi nove oblikovne in konstrukcijske možnosti. Inovativnost v oblikovanju nakazuje prednosti materiala, ki če se ne skriva za nenaravnimi barvami ali drugimi materiali, že sam po sebi premore pridih tradicionalnosti. Po drugi strani pa primeri sodobne japonske arhitekture kažejo prepričljivo regionalno arhitekturo, ki izhaja iz tamkajšnje tradicije, ki jo dosledno spoštujejo, toda z novimi materiali in tehnologijami. "Moderne" kvalitete tradicionalne japonske arhitekture, s fleksibilnimi modularnimi prostori in odprtimi, lesenimi skeleti, historična tendenca k strukturalnemu ekspresionizmu, ki je razpoznaven v velikem merilu palač in templjev, zelo očitno ponuja sodobnim arhitektom močno estetsko tradicijo, ki je sposobna prevoda v sodobno tehnologijo.

Načina se ne izključujeta. Še več: ponujata celo paleto možnosti med neposrednimi in posrednimi načini obravnavanja tradicije in modernosti. Pomenita tudi kombinirano tehnologijo - hibridno integracijo prefinjene tehnološke inovacije in tradicionalnega znanja.

Primer tradicionalne brunarice - hleva s senikom - v odgovoru na sodobne potrebe človekovega bivališča sledi viziji njegove prepoznavne transformacije.

Preoblikovanje sodi med poskuse hkratnega neposrednega in posrednega integriranja tradicije in inovacije.

Nova konstrukcija, ki izhaja iz tradicionalnih materialnih možnosti, se torej lahko prilagaja vsebini in je ogrodje sodobne razslojene fasadne lupine, tako tehnološke kot tudi oblikovne - v različnih materialnih in oblikovnih izvedbah.

Posredno pa gre za uporabo tradicionalnih prostorskih razmerij in načela vzdolžne rasti objekta, ki omogočajo spreminjanje merila v prihodnjih oblikovalskih prizadevanjih, njegovo postopno naseljevanje in dopolnjevanje.¹

Regionalna arhitektura pa postane problematična, ko pride do bolj sodobnih tipov objektov (oz. do novega vsebinskega izziva), za katere tradicionalna arhitektura ne ponuja jasnih modelov. Četudi je univerzalni tip objekta neizogiben, je lahko kritično prilagojen lokalnim klimatskim, krajevnim in družbenim razmeram. Tradicionalni elementi so lahko vanj integrirani ali nanj aplicirani, če jih je možno preoblikovati za novo vsebino.

Radikalna inovacija je torej le redka izjema splošnega pravila. Sprememba se bolj običajno skriva v manjših korakih preoblikovanja obstoječih modelov, ki pa se, kot trdi Brodskyjeva, pritrjuje pa ji tudi Abel, nikoli ne izgubijo, ampak imajo v ugodnih okoliščinah možnost, da ponovno vzniknejo, včasih še močneje kot prej. Pomembna inovacija je torej integrativni proces. Ne gre za negiranje preteklosti. Inovatorjeva naloga je pravzaprav odkriti nov red, ki je vsaj delno vkoreninjen v prevladujoči tradiciji.

Najbolj uspešna dela v sodobni arhitekturi so pravzaprav tista, ob katerih nastajanju uspejo arhitekti kritično izluščiti iz preteklosti tisto, kar je še relevantno danes, in hkrati v procesu analogije iz sedanjosti oblikovati vizijo prihodnosti. Tista, ki ponujajo možnost, da jih prepoznamo, jih uporabljamo in jim nazadnje pripadamo tako intenzivno, da postanejo del nas.

Opomba

¹ Fotografije: J. Černič.

Izbor literature o tradiciji in inovaciji

1. Abel, C.: "Architecture and Identity", Oxford, Boston, Johannesburg,

Melbourne, New Delhi, Singapore: Architectural Press, 1997.

2. Bonča, M.: "Novo in staro kot integralni prostor", Ljubljana: RSS, 1984.
3. Brodsky, J.: Continuity and Discontinuity in Style: a Problem in Art Historical Methodology / "Journal of Aesthetics and Art Criticism", Vol. 39, šte. 1, 1980, str. 28-37.
4. Košir, F.: Izvorno in izvirno / "Naši razgledi", 37, šte. 21, 4.XI.1988, str. 636-637 in šte. 22, 18. XI. 1988, str. 668 - 669.
5. Kubler, G.: "The Shape of Time", Yale University Press, 1962.
6. Kuhn, T. S.: "The Structure of Scientific Revolutions", University of Chicago Press, 1962.
7. Masterman, M.: The Nature of Paradigm / Lakatos, I., Musgrave, A. (ur.): "Criticism and the Growth of Knowledge", Cambridge University Press, 1970, str. 59-89.
8. Rihtar, F., Rihtar, K. "Koherence v prostoru", Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, 1996.
9. Schon, D.: "The Displacement of Concepts", Tavistock Publications, 1963.

Izbor literature o slovenskem izročilu lesenega stavbarstva

1. Cevc, T.: "Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem - kulturnozgodovinski in etnološki oris" Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1984.
2. Cevc, T., Primožič, I.: "Kmečke hiše v Karavankah - stavbna dediščina hribovskih kmetij pod Kepo, Stolom, Košuto, Obirjem, Pristovškimi Storžičem in Peco", Radovljica: Didakta, 1991.